

A KÍNAI ÍRÁS ÉS A GAZDASÁGI KAPCSOLATOK

A szamarat vásárló tudós

A tudós szamarat vett a vásáron. Az adásvételt szerződésbe kellett foglalni. Az eladó látta, amint a tudós egyik lapot a másik után írja tele, s bár már a harmadik oldalnál tart, a "szamar" szó még mindig nem fordul elő a szövegben. Siettette a tudóst, fejezze már be a szerződést. - Csupán annyit kellett volna szerződésbe foglalnod, hogy ennyit meg ennyit fizettél a samárért, s hogy egyik félnek sincs tartozása a másikkal szemben. Miért írsz hát ilyen sokat? - kérdezte az eladó. - Ne légy türelmetlen - felelte a tudós -, hamarosan sor kerül a számárra is.

Klasszikus kínai tanmesék, Yan Zhitui

ABSZTRAKT

Kína a 21. század figyelemre méltó nagyhatalma, amelynek gazdasági fejlődése, főként annak üteme a tudományos érdeklődés középpontjában áll. A kínai gazdasági kapcsolatok hátterét képezi a kínai kultúra is, azon belül az a kínai írás, amelynek elsajátítása a latin betűs íráshoz szokottak számára korántsem tűnik egyszerűnek – és valóban nem az. Milyen gyökerekkel rendelkezik ez az írás, és milyen jövőbeli kilátásai vannak a gazdasági folyamatok fényében? A tanulmány ezekre a kérdésekre keresi a választ.

1. BEVEZETÉS

Huntington szerint a 21. század Kína évszázada lehet¹. Tudós kollégánk, Kállay István szerint a 21. századi optimista szülő angolra oktatja gyermekét, a realista viszont kínaira.

Az ázsiai kultúra iránti fokozott érdeklődés szoros kapcsolatot mutat a gazdasági adatokkal: a 80-as évek japán csodája, és az export-tevékenység élénkülése a Japán iránti tudományos érdeklődést növelte, míg a kínai gazdaság 90-es évektől megfigyelhető struktúra-váltása és a kapcsolódó népesedési és gazdasági mutatók a laikus és szakmai sajtó középpontjába emelték az országot. A külgazdasági kapcsolatokban dolgozók számára a nyelvi korlátok nem csökkentek, már ami a kínai-japán nyelvet illeti, ugyanakkor az a globalizációs hatás, amelynek következtében az angol világnyelvvé lépett elő, a gazdasági kapcsolatokon is sokat javított. A tudományos élet tekintetében figyelemre méltó adat, hogy a Royal Society 2011-es felmérései alapján a nemzetközileg elismert tudományos folyóiratokban a második legnagyobb számban már kínai szerzők publikálnak², de természetesen angol nyelven.

Lesz-e a 21. században is jelentősége a nyelvi hagyományoknak, vagy a gazdasági kapcsolatok a globalizációval a nyelvi „monotóniát” is magukkal hozzák?

Több fórum előtt is felmerült az a kérdés, hogy van-e reális esélye annak, hogy a kínai írást felváltja annak latin betűs fonetikus átírata. A kérdés nem válaszolható meg egyrészt a kínai írás és beszéd tanulmányozása nélkül, másrészt tény, hogy a kínai társadalom egyik kiemelkedő kohéziós ereje – a hagyományok és a politikai akarat mellett – az egész országban egységesen olvasható írás³.

Ugyanakkor szintén tény, hogy a nemzetközi gazdasági kapcsolatok nyelve a 21. században egyértelműen az angol. Az EF Education First, a világ egyik legnagyobb nyelvoktató cége rendszeresen felmérést készít 44 országban az angol nyelvhasználatról, illetve az angol nyelvben való jártasság, képesség szintjéről. Ezen felmérés 2011-es eredményei szerint annak ellenére, hogy Kína rendkívüli energiákat fordít az angol

¹ HUNTINGTON, SAMUEL P.: *A civilizációk összecsapása és a világtrend átalakulása*, 2005, Európa Kiadó, Budapest, 235. o.

² THE ROYAL SOCIETY: *Knowledge, Networks and Nations: Global scientific collaboration in the 21st century*, 2011, London, 5. o.

³ MÉSZÁROS KLÁRA: *Kínai jelen és jövő*, 2005, MTA Világgazdasági Kutatóintézet, Műhelytanulmányok, Budapest, 11. o.

nyelv oktatására, a rangsorban mindössze 29. helyen szerepel, és gyenge minősítést kapott (Magyarország a 20. a listán, és minden európai ország jobban teljesített Kínánál)⁴. Ha a gazdasági kapcsolatok felől közelítünk a kínai nyelv és kínai írás kérdéséhez, a fenti adatok fényében úgy látszik, a közeljövőben nem lesz megkerülhető azok ismerete.

2. A KÍNAI ÍRÁS

Az első feliratos jóslócsontok, amelyeket gyógyító erejű „sárkánycsontokként” árultak, egy patikában tűntek fel. 1899-ben itt figyelt fel rájuk egy Wang Yirong nevű epigráfus. Miután megállapításra került, hogy a csontok a Shang-korból (i.e. XVII.sz.) származnak, számos tudós foglalkozik a kínai írás ezen korai emlékeinek vizsgálatával. 2012 augusztusának egyik tudományos híre volt, hogy 6 új kínai írásjelet fedeztek fel újabb jóslócsontok segítségével⁵.

Mire is szolgáltak a jóslócsontok? A csontjóslás, amely már a neolitik korszakban is megfigyelhető, a királyi döntések meghozatalának fontos lépése volt. Ennek az eljárásnak a lefolytatása egy kiváltságos csoport privilégiuma volt, akik ezek kívül még a számokkal és a naptárral is foglalkoztak⁶.

A jósláshoz használt páncélok (jellemzően teknősbéka) és más csontokat hasznosításuk előtt kikészítették. Eltávolították a rajtuk maradt szennyeződések, és megcsiszolták a kapott felületet. Minden egyes csonton egy kérdés található, amelyre a választ keresték. A csonton kör vagy ovális alakú mélyedéseket vágta, amely lehetővé tette a T-alakú repedések létrejöttét. A csontokat ezután kiégették, és a hevítés során keletkező repedésekből vonták le a megfelelő következtetéseket. A jóslás a királyi élet minden területére kiterjedt: hadviselés, politikai tevékenység, betegségek, személyes kapcsolatok, vagy akár a következő nap sikeres vagy sikertelen volta.

A fennmaradt leletanyag mennyiségére nézve a különböző források különböző adatokat tartalmaznak: Genret több, mint 100 000 feliratos csont és teknőspáncélról⁷ beszél, míg a kínai írás eredetével foglalkozó Terebess-oldal 160 000 „okmányt”⁸ említ. A megfejtségek foka szintén különbözik: míg Genret szerint 5000 jelet azonosítottak, Salát 2000 ilyen jelről számol be⁹.

Ezekből a jóslócsontokból nem csak a korabeli írásra lehet következtetni, hanem ebből a korszakból az egyetlen írásos emlék, amelyből a társadalmi viszonyokra vonatkozóan is fontos információkhoz jutunk hozzá.

Ez az írás képírásjellegű volt, a piktogramok élőlényeket, tárgyakat ábrázoltak, a képek számának sokasodásával váltak mind egyszerűbbé, és a jelentésük is módosult¹⁰. Ugyanakkor Ecsedy Ildikó a korai írásról a következőket mondja: „Az első szövegemlékek már fogalomírásra vallanak, anélkül azonban, hogy egészen elhomályosulna az írás képi jellege, képíráseredete.”¹¹ Maspero szerint a Jin-dinasztia korában már ismerték az írást: a mai írásjegyek ősfarmait használták, s bár olykor vallási jellegű felirataik némelyikében inkább hajlottak a képírás sajátosságainak konzerválására, mintsem koruk valóban használatos írásformájával vagy elődjével éltek volna, ez egyszerűen vallásos indíttatású archaizálás volt csak, mivel az írás ezt a fokot már régen túlhaladta, s minden szót mindig egy és ugyanazon írásjegy jelölte¹².

A kínai hagyománynak a kínai írásbeliség az egyetlen foglalat a ókor évezredeiben¹³, ezért nagy jelentőségű az írás különböző változásainak figyelemmel kísérése. Már az első császár, Csin Si Huang-Ti idején végrehajtottak egy írásreformot. Egy félig-meddig legendái alak, Cang Csie¹⁴ a korábbi képírás felhasználásával alkotta meg a kínai írás első hivatalos változatát, az ún. kispecsétes írást. Ezzel az írással párhuzamosan alakult ki az ún. kancellár írás, amely a kispecsétes írás jeleinek egyszerűsítése, az írás gyorsításának érdekében. Ezt az írást használják a továbbiakban egészen a 2-4. századig, amikor a források alapján a jelek elnyerik végső alakjukat.

⁴ EF English Proficiency Index. EF Education First, 2011, London, 5. o.

⁵ Erről tudósít pl. http://index.hu/tudomany/tortenelem/2012/08/01/hat_uj_kinai_irasjelet_talaltak/

⁶ GERNET, JACQUES: *A kínai civilizáció története*, 2001, Osiris, Budapest, 55. o.

⁷ Uo. 5. o.

⁸ <http://hungarian.cri.cn/chinaabc/chapter14/chapter140507.htm>, 2008. 11. 26.

⁹ SALÁT GERGELY: *Kínai országismeret*, 1999, Külkereskedelmi Főiskola, Keleti Füzetek, Budapest, 66. o.

¹⁰ KÉKI BÉLA: *Az írás története*, 1971, Gondolat, Budapest, 60. o.

¹¹ ECSEDY ILDIKÓ: *A kínai történelem rejtelméi*, 1999, Eötvös, Budapest, 85. o.

¹² MASPERO, HENRI: *Az ókori Kína*, 1978, Gondolat, Budapest, 48. o.

¹³ ECSEDY: i. m. 85. o.

¹⁴ Más forrásokban: Li Sze

A változásban szerepe volt annak is, hogy milyen anyagra írtak. Míg a császárkor előtti időkben a fa, fém és csont voltak a jellemző alapanyagok, a Han-kortól kezdődően egyre inkább terjed el a papírra és se-lyemre történő írás. Könnyen belátható, hogy ezek az anyagok egészen más technikát igényelnek. Hszu Sen, az i.sz. I. században élt szótárkészítő a kínai jelek összetételét a következőkben elemzi:

- a jelek 4%-a piktogramma, amely konkrét tárgyat ábrázol,
- 1%-uk elvont fogalmat jelentő ideogramma,
- 13%-a összetett jel, amelynek jelentése az elemekből kikövetkeztethető,
- és 82%-a fonogramma, azaz olyan jel, amelynek egyik összetevője a jelentésre, a másik a hangalakra utal¹⁵.

A 4. századra kialakult írás gyakorlatilag az 1919-es, következő írásreformig változatlan maradt. 1919-ben kidolgozásra került a nemzeti nyelvnek nevezett mesterséges nyelv, amely nagy részben a hivatali eljárások nyelvén alapult. A társadalmi és földrajzi sajátosságok miatt ez a nyelv nem vált általánossá, de hivatalos nyelvként egészen 1949-ig érvényben volt, sőt, Tajvanon a mai napig ez a hivatalos nyelv.

A kommunista hatalomátvétellel és a nagy egységesítési törekvésekkel került előtérbe ismét az írásreform kérdése, és egyben 1949-től nyerte el a kínai írás a mai alakját. Ezzel az utolsó reformmal nem csak egyszerűsítették a jeleket, de bizonyos jeleket el is töröltek a használatból. A Kínai Népköztársaság hivatalos nyelve ma az ekkor kialakított *putunghua*, ami kínaiul „köznyelvet” jelent.

A kínai írás nagy problémája, hogy a rengeteg azonos hangalakú szó miatt nincs lehetőség az írás túlzott egyszerűsítésre. A kínai nyelv ugyanis izoláló nyelv, nem ismeri a ragozást, és csupa 1 szótagú szavakból áll. A nyelvi készletük mássalhangzói és magánhangzói azonban végesek, tehát érthető, hogy ugyanazon hangalakhoz adott esetben akár 100 különböző jelentés is tartozhat. A nyelvben ezt azzal küszöbölik ki, hogy a kínai ún. „éneklő nyelv”, vagyis a kiejtett szó lejtésének döntő szerepe van a jelentés változásában. Kéki a következő példát hozza¹⁶: a „ma” szó négyféle kiejtése a következő jelentéseket hordozza: édesanya, a harmadik, ló, szidni. A „ló” kiejtési módja (ereszkedő, a végén felkapott hangsúllyal) azonban jelenthet még számjegyet, morfiumot, és hangyát is.

Ezen feltételek mellett az „írástudás” megítélése nem mérhető európai mértékkel. A teljes jelkészlet mintegy 44 000 jelből áll, de aki 1500 jelet ismer, nem tekinthető analfabétának. Az újságolvasáshoz nagyjából 3000 jel ismerete szükséges, de a folyóiratok és irodalmi művek megismeréséhez 4-5000 írásjel stabil ismeretére van szükség¹⁷.

Mindezen nehézségek ellenére maguk a kínaiak úgy tartják, hogy az írás az összetartozás, az egység záloga a kínai nép számára, ahol a különböző tartományokban lakók gyakran nem értik egymás szavát, de az írást mindenki számára egyértelmű.

A kínai írás fejlődésében különleges szerepe volt a Han-kori új alapanyagok felfedezése, mint íráshoz felhasznált eszköz. Ezek közül is különleges jelentőségű a papír feltalálása, illetve az ecset használata.

A kalligráfia, mint művészet kialakulásának ez a két előfeltétele volt. „A császárkor kezdetétől külön tudomány a kalligráfia, a Han-kortól pedig egyenesen művészet: a költészettel társuló, költészet rangú arisztokratikus kifejezésforma, a festészet előhírnöke, gyakran függetlenül is a lerajzolt írásjegyek összefüggésétől, sőt tartalmától is”¹⁸. Gernet is hasonlóan vélekedik a kalligráfia korai időszakáról: „A festészet (...) a kalligráfiával együtt a művelt rétegek egyik legkedveltebb művészeti ágává vált”¹⁹.

A kalligráfia, mint művészeti ág, talán leginkább tényleg a festészethez hasonlítható. Az eszközei: a tus, az ecset, és az anyag, amire a jeleket írjuk. A legjobb kalligráfusok nagy méretekben dolgoznak, a jelek egyes vonásainak különös jelentősége van. Ugyanúgy elemezhetőek ezek a jelek, mint az európai írás egy grafológus szemével.

Az ecsetnek a festésben különleges jelentősége van. Az első ecsetek az i.e. II. században készültek²⁰, méghozzá különféle állatszőrök felhasználásával. Leggyakoribb a nyúláször, a legigényesebbek egyike pedig a mókuszszőr. Amikor a jeleket már nem vésővel, hanem ecsettel írják, akkor tud kialakulni a jelek finomsága, akkortól tud művészivé alakulni az írás. A kínai ecset egy bambuszrúdhoz csontgyűrűvel rögzített szőrpamacs. Sok értelemben különbözik a hagyományos, „európai” ecsetektől: egyrészt sokkal puhább szőrből

¹⁵ Ezt a felosztást ismereti többek között: BOLTZ, WILLIAM G.: Early Chinese Writing, in World Archaeology, 1986, 17/3. szám, 424-427. o.

¹⁶ KÉKI: i. m. 61. o.

¹⁷ Uo. 63. o. Ezt megerősíti Hidas Judit is, akinek népszerű műve, a „Na, és hogy tetszik Japán?” Terebess, 2002.

¹⁸ ECSEDY: i. m. 85-86. o.

¹⁹ GERNET: i. m. 169. o.

²⁰ ECSEDY: i. m. 85. o., KÉKI: i. m. 63.o.

készül, másrészt megfelelő karbantartás mellett túhegyes. Egyrészt a vágásának köszönhetően, másrészt azért is, mert az ecsetet használat után mindig vízesen összepréselve, függesztve tárolják. Harmadik, és legfontosabb tulajdonsága a rendkívüli tustároló képesség. A kínaiak ugyanis (számos téves hiedelemmel ellentétben) nem festékkal, hanem tussal festenek. A tus a tuskőnek és víznek a keveredésével jön létre oly módon, hogy egy erre kialakított tálkában a tuskövet benedvesítik, és hozzádörzsölik az edény falához, így old le színt a tuskőből, ami fekete színű.

3. A KÍNAI ÍRÁS ELTERJEDÉSE

A kínai írás nem csak az ország területén terjedt el, hanem számos környező területen is. Ennek oka az lehet, hogy míg a környező népek a civilizálódásnak általában alacsonyabb fokán álltak akkor, amikor találkoztak a kínai kultúrával, tehát nem kellett már meglévő „írásukat” átalakítani.

A következő területeken érvényesülnek kínai hatások: Korea, Vietnam, Tajvan, Malajzia, Szingapúr²¹, és legfőképpen: Japán.

Korea területén az i.sz. 1. században, a Han-hódítással terjedt el a kínai írás, amelyet valószínűtlenül sokáig, a 15. századig szinte változatlan formában alkalmaztak, a különbség annyi volt, hogy agglutináló nyelv révén a ragokat nem tudták hiánytalanul rögzíteni²². 1446-ban Sze-Csong uralkodó vezetett be egy leegyszerűsített, csupa geometriai elemből álló írásrendszert.

A vietnami nyelv leírásához a 20. századig használták a kínai írást. Nem volt olyan nehéz dolguk, mint a koreaiaknak, mert a vietnami nyelv is csak egyszótagú szavakból áll, és nem használnak ragozást sem. Egyetlen változtatásuk a 17. századból származik, amikor megismerve a latin betűs írást, a hanglejtés változásait a latin ékezetekhez hasonló vonásokkal kezdték el jelölni.

A kínai íráshoz egyik legközelebb álló írás a japán. A japán nyelv a leírásához háromféle írást használ²³: a kínai jeleket tartalmazó *kanjik*, a folyóírást, a *hiraganát*, és az idegen eredetű szavak leírásához használt *katakanát*.

A két utóbbival a japán nyelv maradéktalanul leírható, mindössze egy probléma merül fel: nem érthető meg maradéktalanul, méghozzá ugyanazon ok miatt, amiért kénytelenek a *kanjikat* alkalmazni: a japán nyelv gazdag egyforma hangalakú szavakban.

Az átvett kínai írásjelek számát azonban maximálták: jelenleg 1850 hivatalos kínai jelet használnak, és ezen felül 20-30 olyan kínai jelet, amely régi családnevek leírása, tehát egy tollvonással nem vehető ki a szókészletből.

A japán nyelv is agglutináló, és ez az elsődleges indoka annak, hogy a *hiragana* írásra szükségük volt. A *hiragana* lágy vonalvezetésű, általában egy kézmozdulattal megrajzolható jelek rendszere, ahol az 5 magánhangzó állhat önállóan, illetve az egyetlen olyan mássalhangzójuk, amelyhez nem tartozik feltétlenül magánhangzó, az „n”. Minden más szótagokból áll, elöl egy mássalhangzó, mögötte egy magánhangzó. A hangzsváltozáshoz használnak különálló vonásokat is, így képzik az „s” hangból két kis vonással a „z”-t, a „h”-ből egy kis fölérajzolt körrel a „p”-t.

Ugyanakkor az, hogy átvették a kínai jelkészlet egy részét, nem jelenti azt, hogy a jelek jelentését is átvették volna, a kiejtésüket pedig főleg nem. Japán nyelvtanárok szoktak viccelődni azzal, hogy amikor a japánok átvették az írást a kínaiaktól, a kiejtések „rosszul hallották”, és bizony, néha ugyanannak a kínai jelnek a kínai és japán kiejtése köszönőviszonyban sincs egymással. Ennek ellenére minden japán jelnek van legalább 2 olvasata: egy „kínai” és egy japán.

A megkülönböztetésnek egy érzékletes példája a 6-os szám kétféle olvasata²⁴. A kanjinak két kiejtése van, de csak a kínai „roku”-t használják, mert a jel japán kiejtése nagyon hasonlít a „halál” kifejezéshez.

4. KONKLÚZIÓ

Az 1990-es évek óta Kína európai jelenlétének erősítésére törekszik, amelyhez a kelet-közép-európai térséget, Magyarországot is beleértve, „csatolási felületnek” (interface-nek, hídnak) tekinti. Egy 2008-as tanulmány szerint bár hazánk számos lehetőséggel rendelkezik a kínai kapcsolatok fejlesztésére, az egyik legnehezebben megoldható problémának a magyar szellemi hátrányosságát tekintik.

²¹ Malajziában és Szingapúrban ma is az egyszerűsített kínai írást használják.

²² KÉKI: i. m. 66. o.

²³ HADAMITZKY, WOLFGANG-KAZÁR LAJOS: *Kanji és Kana*, 1999Scholastica, Budapest, 11-34. o.

²⁴ Uo 57. o.

Tételesen, hogy hiányoznak a kínaiul beszélő potenciális partnerek, illetve hogy a tárgyalóképes emberek sem szakmailag, sem üzletileg nem látják át például a kiemelkedő lehetőséget jelentő a logisztikai bázisok fejlesztésének követelményeit, valamint a kínai vállalatok betelepülésével járó beruházások hatását. A legfőbb problémának mégis a „korlátolt mentalitást” tekintik, ami részben még mindig a nyugati beruházók preferálásával, részben pedig a kínaiakkal szemben kifejezett averzióval, elutasítással jellemezhető²⁵.

Ahogy Magyarországon megállapításra került, hogy az oktatás a kulcsa a gazdasági fejlődésnek, úgy Kínában is ezt az utat találják járhatónak. Bár hazánk legalább az angoltudás területén jobb eredményeket tudott felmutatni Kínánál, amennyiben a mindenkori kormányzat a kínai kapcsolatok javulását várja, a kifejezetten Kína-specifikus oktatás fejlesztése elengedhetetlen. A tanulmány lezárásakor mindössze 2 felsőoktatási intézményben²⁶ lehetett kínai nyelvet tanulni Magyarországon, és az üzleti alapú oktatás is elsősorban a fővárosban elérhető. Tekintettel arra, hogy a kulturális hagyományok és az írásnak a kínai gazdasági viszonyokban betöltött szerepe arra enged következtetni, hogy nem várható lényeges változás a kínai írásrendszerben, aki a 21. század nagyhatalmával szeretne szoros gazdasági együttműködést kialakítani, annak a kínai írással is meg kell ismerkednie.

FELHASZNÁLT IRODALOM:

- [1.] BOLTZ, WILLIAM G.: Early Chinese Writing, in *World Archaeology*, 1986, 17/3. szám., 420-436.o.
- [2.] ECSEDY ILDIKÓ: *A kínai történelem rejtelvei*, 1999, Eötvös, Budapest.
- [3.] EF English Proficiency Index. EF Education First, London, 2011.
- [4.] GERNET, JACQUES: *A kínai civilizáció története*, 2001, Osiris, Budapest.
- [5.] HADAMITZKY, WOLFGANG – KAZÁR LAJOS: *Kanji és Kana*, 1999, Scholastica, Budapest.
- [6.] HUNTINGTON, SAMUEL P.: *A civilizációk összecsapása és a világrend átalakulása*, 2005, Európa, Budapest.
- [7.] INOTAI ANDRÁS – JUHÁSZ OTTÓ – TÁLAS BARNÁ: *Kína-stratégia: Folytonosság és változás*, 2008, MTA Világgazdasági Kutatóintézet.
- [8.] KÉKI BÉLA: *Az írás története*, 1971, Gondolat, Budapest.
- [9.] MASPERO, HENRI: *Az ókori Kína*, 1978, Gondolat, Budapest.
- [10.] MÉSZÁROS KLÁRA: *Kínai jelen és jövő*, 2005, MTA Világgazdasági Kutatóintézet, Műhelytanulmányok.
- [11.] MIKLÓS PÁL: *A sárkány szeme. Bevezetés a kínai piktúra ikonográfiájába*. Corvina, Budapest, 197.
- [12.] SALÁT GERGELY: *Kínai országismeret*, 1999, Külkereskedelmi Főiskola, Keleti Füzetek, Budapest.
- [13.] Terebess Ázsia E-tár <http://terebess.hu/keletkultinfo/index2.html>
- [14.] THE ROYAL SOCIETY: *Knowledge, Networks and Nations: Global scientific collaboration in the 21st century*, 2011, London.

²⁵ INOTAI ANDRÁS – JUHÁSZ OTTÓ – TÁLAS BARNÁ: *Kína-stratégia: Folytonosság és változás*, 2008, MTA Világgazdasági Kutatóintézet, , 72. o.

²⁶ Tan Kapuja Buddhista Főiskola, ELTE BTK